

Відгук

офіційного опонента

на дисертацію Клопенка Максима Ігоровича

«ПРОБЛЕМА ГЕРОЯ У ФІЛЬМАХ «МОРАЛЬНОГО ЗАНЕПОКОЄННЯ»

ПОЛЬСЬКОГО КІНЕМАТОГРАФА: ЕКЗИСТЕНЦІАЛЬНИЙ ВИМІР»,

подану на здобуття наукового ступеня доктора філософії

зі спеціальності 021 «Аудіовізуальне мистецтво та виробництво»,

Галузь знань 02 «Культура і мистецтво»

Дисертаційна робота Клопенка Максима Ігоровича порушує важливу наукову проблему, що набуває особливої значущості в сучасному мистецтвознавчому дискурсі. Актуальність теми «Проблема героя у фільмах "морального занепокоєння" польського кінематографа: екзистенціальний вибір» зумовлена необхідністю осмислення механізмів формування моральної свідомості особистості в умовах соціальних, політичних та ідеологічних криз. Кінематограф морального занепокоєння, який сформувався у Польщі в 1970–1980-х роках, актуалізував проблему індивідуальної відповідальності, морального вибору та конфлікту між особистою етикою й суспільними обставинами. Ліквідація такої мистецтвознавчої лакуни в українському гуманітарному дискурсі є також важливою, адже дослідження образу героя в цих фільмах дозволяє виявити специфіку художньої репрезентації екзистенціальних дилем людини в умовах обмеження свободи, морального компромісу та соціального тиску. Особливої значущості ця проблематика набуває саме зараз, коли питання особистісної відповідальності, моральної стійкості та етичного вибору залишаються актуальними в контексті суспільних трансформацій, воєнних конфліктів і кризових явищ сучасного світу.

В дисертаційній роботі чітко визначено мету, об'єкт і предмет дослідження, які логічно узгоджені та взаємопов'язані. Концептуальний аналіз проблеми героя польського кінематографа «морального занепокоєння» в аспекті його екзистенціального виміру та інтертекстуальних зв'язків в культурноісторичній перспективі, який став метою зазначеного дослідження, є

важливим кроком для виявлення механізмів художньої репрезентації морального вибору особистості, осмислення взаємодії індивідуального й історичного досвіду та реконструкції культурно-філософських смислів, що формувалися в польській і європейській культурі другої половини ХХ століття.

Важливим є і те, що розкрито проблему визначення самого концепту кінематографа «морального занепокоєння» та, з урахуванням теоретичних положень кінознавців та істориків кіно, систематизовано особливості польських фільмів цього напрямку. Об'єктом дослідження виступає європейський кінематограф другої половини ХХ – першої чверті ХХІ століття, а предметом – проблема героя у кінематографі «морального занепокоєння» в ракурсі виявів екзистенціальної проблематики. Хронологічні межі дослідження – 1950-ті рр. – 2025 р.

Особливу увагу у першому розділі приділено теоретико-методологічним засадам дослідження. Автор дисертації ґрунтовно досліджує особливості ключових положень філософії екзистенціалізму, а саме концепції С. К'єркегора, К. Ясперса, М. Гайдеггера, Г. Марселя, Ж.-П. Сартра, А. Камю та інших філософів. В 1.2. підрозділі також з'ясовані особливості еволюції образу героя цього часу на матеріалі творчості талановитих польських акторів, такі як Є. Штур, Б. Лінда, З. Запасевич, М. Коморовська, К. Янда, Є. Радзивілович, К. Залеський, А. Северин, Д. Ольбрихський, Т. Гук, Д. Сталінська, А. Ференци, Т. Ленґрен, Г. Шаполовська, М. Опаня та інших.

Поставивши перед собою завдання звернутись до проблеми визначення концепту кіно «морального занепокоєння», Максим Клопенко не тільки зазначає, що термін запропонував один із ключових представників течії – Я. Кійовський, але характеризує те, що причиною виникнення польського кінематографу цього напрямку стало «прагнення до максимально чесної репрезентації дійсності, позбавленої ідеологічних ілюзій, нав'язаних комуністичною владою» [с. 207 дисертації]. Також у розділі охарактеризовано образ героя, в якому поєднуються риси романтичної традиції, трагізм історичної долі, мотиви відчуження й самотності [с.84 дисертації].

Другий розділ дисертації зосереджений на дослідженні проблеми героя кіно «морального занепокоєння» в контексті екзистенціальних модусів. Автор дисертації на широкому фактографічному матеріалі (на прикладі фільмів «Структура кристала» (1969), «Персонал» (1975), «Захисні кольори» (1976), «Шрам» (1976), «Кімната з видом на море» (1977), «Без анестезії» (1978), «Диригент» (1979), «Шанс» (1979), «Контракт» (1980) та інших з'ясував, що саме явище дисконунікації є для героя первинним імпульсом на його екзистенційному шляху. Також в розділі охарактеризовано специфіку буття героя через осмислення філософських понять «смерті», «тривоги» та «турботи» та «совісті». Автор зазначає, що «у стрічках «морального занепокоєння» совість є формою внутрішньої цілісності героя, оскільки встановлює ту «систему координат», у межах якої відбувається його життєвий рух і перехід до виділеного нами третього – «морально-етичного» етапу його екзистенції»[с. 119 дисертації]. У підрозділі 2.4. автор дисертації надає характеристику екзистенційного бунту героя під знаком солідарності, визначаючи наявну контраверсію: екран vs реальність.

У третьому розділі дисертаційної роботи надається характеристика атмосфери «морального неспокою» в кінематографі Східної Європи другої половини ХХ століття та в сучасну добу; аналізуються спільні екзистенціальні мотиви в кінематографі «морального занепокоєння» та фільмах української «міської прози»; виявляються прояви «моральної чутливості» героя сучасного українського кіно: особливості й перспективи буття.

Висновки дисертаційного дослідження Клопенка Максима Ігоровича систематизують і узагальнюють результати комплексного аналізу екзистенціальних вимірів проблеми героя у польських фільмах «морального занепокоєння». Вони підкреслюють теоретичну та практичну значущість отриманих результатів, а також демонструють наукову новизну та міждисциплінарний характер роботи.

Наукова новизна дисертації полягає у кількох аспектах. По-перше, це – комплексне дослідження феномену героя польського кіно «морального

занепокоєння» крізь призму екзистенціальної проблематики, що дозволяє розкрити специфіку художнього осмислення людського буття в умовах соціальної, політичної та духовної кризи. На відміну від традиційних історико-кінематографічних і соціологічних підходів до аналізу цього напрямку, у роботі акцентовано увагу на внутрішньому світі персонажа, його моральному виборі, переживанні свободи, відповідальності, відчуження та пошуку автентичності як ключових характеристиках екзистенціального досвіду.

По-друге, новизна дослідження також полягає у виявленні взаємозв'язку між екзистенціальними моделями героя та соціокультурним контекстом функціонування польського суспільства другої половини ХХ століття. Доведено, що герой фільмів «морального занепокоєння» постає не лише як учасник конкретних суспільних процесів, але і як носій універсальних екзистенціальних смислів, через які відображаються фундаментальні проблеми людського існування. Такий підхід дозволяє розширити наукові уявлення про антропологічний та філософський потенціал польського кінематографа зазначеного напрямку.

По-третє, важливим елементом наукової новизни є систематизація типологічних ознак героя кіно «морального занепокоєння». У роботі уточнюються механізми художньої репрезентації морального конфлікту, кризової ідентичності та внутрішньої саморефлексії персонажів у творчості провідних представників напрямку. Це дозволяє розкрити особливості формування нової моделі героя, яка виходить за межі ідеологічних та соціально-психологічних інтерпретацій.

В четверте, дослідження пропонує новий концептуальний підхід до розуміння польського кінематографа «морального занепокоєння» як простору філософської рефлексії над проблемами людського існування. Завдяки поєднанню мистецтвознавчого, культурологічного та екзистенціально-філософського підходів поглиблюється наукове осмислення місця цього

кінематографічного явища в історії європейської культури, а також його впливу на формування сучасних моделей художнього репрезентування моральної та екзистенціальної проблематики в кіно.

Найбільш вагомими результатами дисертаційного дослідження Клопенка Максима Ігоровича демонструють та доводять наступне:

- вперше в українському кінознавстві комплексно розглянуто становлення й розвиток польського кінематографа «морального занепокоєння»;
- доведено, що існували три етапи розвитку героя кіно «морального занепокоєння» відповідно до екзистенціальних засад;
- виявлено, що сформувались спільні екзистенціальні мотиви в кіно «морального занепокоєння» та українських фільмах «міської прози»;
- охарактеризовано екзистенціальні прояви «моральної чутливості» в сучасному українському кіно;
- встановлено та обґрунтовано особливості героя кіно «морального занепокоєння» в контексті екзистенціалізму;
- – запропоновано визначення кіно «моральної турботи» як кінознавчого поняття для позначення екзистенціальної специфіки досліджуваного кіно;
- – виявлено спільні риси репрезентації екзистенціального героя «морального занепокоєння» у східноєвропейських кінематографіях від минулого до сучасності.

Практична значущість результатів дослідження полягає у можливості їх використання для поглиблення наукових уявлень про закономірності розвитку східноєвропейського кінематографа, специфіку художньої репрезентації морального вибору та екзистенціальних конфліктів особистості в умовах суспільних криз. Отримані результати можуть бути застосовані у викладанні дисциплін з історії та теорії кіно, мистецтвознавства, аудіовізуального мистецтва та медіадосліджень, а також при підготовці навчально-методичних матеріалів, наукових праць і спеціалізованих курсів, присвячених польському кінематографу, проблемам екзистенціалізму та

морально-етичної проблематики в мистецтві. Крім того, дослідження сприяє розвитку методології аналізу кіногероя як носія культурно-історичних, філософських та етичних смислів, що має значення для сучасних досліджень аудіовізуальної культури та міжкультурної гуманітарної комунікації.

Разом із тим, у роботі окреслено декілька дискусійних питань, які відкривають перспективи для подальших наукових досліджень зазначеної проблеми:

1. насамперед, доцільним є більш чітко визначення концепту «кінематограф «морального занепокоєння»;
2. залучення більшої кількості праць українських дослідників не лише додало б історико-структурної та культурної глибини, але й підвищило термінологічну точність та концептуальну однозначність дослідження;
3. чіткішої аргументації потребує методологічне обґрунтування меж застосування концепції дисертаційного дослідження.. З тексту дисертації випливає, що запропонована модель поширюється на переважну більшість героїв фільмів «морального занепокоєння» (про що вказано на сторінці 210), однак не завжди достатньо чітко окреслено критерії, за якими здійснюється віднесення персонажів до відповідних етапів екзистенціального розвитку, а також винятки з цієї типології;
4. додаткового обґрунтування потребує питання її універсальності для аналізованого корпусу фільмів, а також наведення можливих прикладів персонажів, які не вписуються в цю типологію або демонструють її змішаний характер;
5. певну дискусійність викликає широта окреслених об'єктних та хронологічних меж роботи, які вказані на сторінці 20 тексту дисертації;
6. за умови, що предметом дослідження визначено проблему героя польського кінематографа «морального занепокоєння», залучення

значного масиву матеріалу зі східноєвропейських кінематографій та сучасного українського кіно (3 розділ дисертації), а також розширення хронології подекуди дещо послаблює фокус саме на польському кінематографічному контексті 1970–1980-х років. Більш чітке окреслення принципів добору компаративного матеріалу та його функціонального значення для розкриття основної теми сприяло б більшій структурній цілісності роботи;

7. особливий науковий інтерес становить вивчення взаємозв'язку між індивідуальною моральною відповідальністю героя та колективним історичним досвідом польського суспільства у кожні з окреслених автором дослідження три періоди. Поглиблення зазначеного аспекту в дисертації сприяло б більш комплексному розкриттю механізмів формування екзистенціального конфлікту персонажа, а також глибшому осмисленню взаємодії особистісного вибору та історико-культурних детермінант у польському кінематографі «морального занепокоєння».

Тим не менш, окреслені дискусійні аспекти не зменшують значущості отриманих результатів, натомість вони визначають потенціал для розвитку нових напрямів досліджень, що поєднують теоретичний аналіз, емпіричну апробацію та вивчення додаткових аспектів проблеми героя у польському кінематографі. Такий підхід дозволить і в майбутньому не лише розширити уявлення про еволюцію кінематографічного героя, але й актуалізувати потенціал фільмів морального занепокоєння для осмислення сучасних гуманітарних проблем, пов'язаних із кризами цінностей, етичним вибором та пошуком особистісної автентичності в умовах суспільних трансформацій.

У підсумку, дисертаційне дослідження Клопенка Максима Ігоровича «Проблема героя у фільмах «морального занепокоєння» польського кінематографа: екзистенціальний вибір» характеризується високим рівнем теоретичної, методологічної та практичної цінності, системністю викладу, логічністю структури та послідовністю аргументації. Дисертація значно

поглиблює теоретичне осмислення взаємозв'язку між моральним вибором особистості, екзистенціальними вимірами людського буття та особливостями їх художньої репрезентації в польському кінематографі другої половини ХХ століття. Наукові публікації автора у межах апробації дисертаційного дослідження засвідчують глибоке опрацювання проблематики у фахових виданнях та наукових конференціях, що підтверджує їхню наукову верифікацію, актуальність і відповідність сучасному стану розвитку гуманітарного знання. Робота відповідає чинним вимогам Міністерства науки і освіти, що висуваються до дисертацій на здобуття наукового ступеня доктора філософії зі спеціальності 021 «Аудіовізуальне мистецтво та виробництво», галузі знань 02 «Культура і мистецтво». Автор дисертації заслуговує на присудження наукового ступеня доктора філософії.

Офіційний опонент

Алфьорова Зоя Іванівна,
доктор мистецтвознавства, професор,
завідувачка кафедри крос-культурних практик

Харківської державної академії дизайну і мистецтв

Голова Харківського осередку НСКУ

